

Fra Ål sogn

Valgmenigheden og friskolen, særlig i ældre tid.

Av Edv. Eller.

Larm og kampgny prægede Ål sogn i tiden omkring århundredskiftet, men også en stærk livs-udfoldelse, der gav sig udslag i en IM's vækkelse og oprettelse av en valgmenighed med friskole i sit følge.

Det er om valgmenigheden og friskolen, der her skal fortælles. Mest om oprindelsen og den ældre historie. Jeg har naturligvis kigget i bøger, protokoller og arkiver, men mest fortæller jeg, hvad jeg har hørt av folk i Ål og selv har oplevet. De nyere tiders historie er lettere skitseret.

Det falder naturligt at indlede med en omtale av det stærke røres hovedpersoner.

NIELS HANSEN.

Niels Hansen var av den gamle Vestkjær- eller Agersnap-slægt, hvis navne stammer fra Ølgod sogn. Hans fulde navn var Niels Hansen Mortensen, men efternavnet brugte han aldrig. Han var opkaldt efter sin morfar, Niels Hansen, der var degn i Brørup og medlem av den grundlovgivende rigsforsamling. »Vor« Niels Hansen blev født i

Vejrup d. 13. december 1844, men allerede da han var fire år gammel, flyttede forældrene som møllerfolk til Ansager vandmølle.

De økonomiske kår var nok i den første tid vanskelige, men møllerens var flittige og dygtige folk, og tiden bar dem frem. Man sagde, at de gamle vandmøller malede penge som gryn, og efterhånden kom der velstand til huse. Hjemmet vedblev dog at være et gammeldags bondehjem, hvor slægtsoverleveringen sad i højsædet, men det var et hjem, der var rigt i sit indre liv. Endnu i børnebørnenes minde stod der eventyrglans og næsten tilbedende ærbødighed om hjemmet i møllen.

Møllerens børn skulde være bønder. Også Niels blev oplært ved landbrug. Han måtte også nogle gange med kvæg til Flensborg og brugte lejligheden til at lære noget tysk. Det var ikke efter faderens sind, at hans ældste søn brød ud og gik til bogen. Da han imidlertid havde en knæskade, der (forbigående?) gjorde ham udygtig til bondearbejde, gav faderen sin tilladelse til, at han kom på et seminarium. Jørgen Banke vil i sine »Oplevelser« (I side 106) vide, at Hansen helst vilde ha været præst, og det lyder troligt. Man vil forstå, at den gamle heller ikke kælede for den yngre søns kunstneriske anlæg, men han fik dog også sin villie og gjorde sit navn; Hans Agersnap, landskendt som kunstmaler.*)

Valget av seminarium var ikke tilfældigt. Møllen var ikke alene et godt hjem, men et alvorlig kristent hjem av grundtvigsk farve, som den var i de tider — kirkelig og sangglad.

*) Alle Niels Hansens børn, søskende og deres børn tog navnet Agersnap, kun ikke Niels Hansen, der på dette tidspunkt allerede var kendt under navnet Hansen.

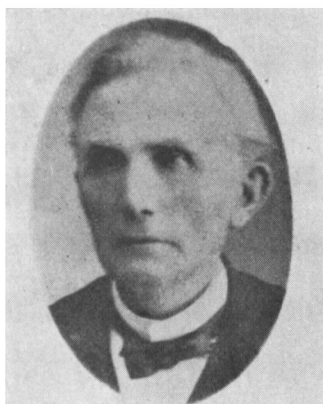
En datter fra hjemmet blev gift ind i slægten Raunkjær i Lyne sogn, og den havde forbindelse med præsterne Victor Bloch i Lønborg, Rambusch i Hoven og Jens Schjørring i Hodde. Nu havde slægterne på Raunkjær og i Ansager mølle meget tilfælles, så man kan tro, at møllerfamilien havde lignende forbindelser.

Man mærker Raunkjær-folkets nære forhold til familien i møllen, når man i »Minder fra gamle grundtvigske hjem« læser en artikel av Niels Hansens søstersøn Morten Raunkjær, der skriver kønt om »den dejlige Ansager Mølle — som en Oase i Ørkenen med sine skummende Vandhjul og klaprende Mølleværk, men den store Avlsgård og Brændevinsbrænderiet ved Varde Å.«

Man måtte vælge et grundtvigsk seminarium, og Niels Hansen blev da i 1866-67 elev i Gjedved. Forstanderen var P. Bojsen, søn av den kendte præst Fritz Boisen (Budstikke-Boisen). P. Bojsen var en begavet og meget livlig lærer, og ved siden av ham stod Martin Kristensen. De var begge unge mænd, endnu i tyverne, levende og brændende, så seminarietiden blev rig for Niels Hansen. Senere skal han en eller to gange ha været »til kursus« hos C. Kold i Dalby. Det lyder lidt moderne, men han var i alt fald der ovre, og det har gjort sit til at præge ham. I seminarietiden kom han en del hos sin onkel, lærer Krarup Hansen i Vinding, og blev dær meget god ven med Hans Rosendahl. Hos ham i Vinding vilde Hansen gerne ha begyndt sit arbejde som højskolelærer, men på Bojsens opfordring tog han til Feldballe på Djursland for dær at holde højskole fra 1867 sammen med sin ven Niels P. Stensballe, den senere driftsbestyrer og

folketingsmand. Det blev dog ikke lang tid, så kaldte Vestjylland.

Der var i Ølgod sogn en kreds, der under gård-ejer og landstingsmand Bollerup Andersens ledelse arbejdede for oprettelse av en højskole, og de hen-

Lærer Niels Hansen.

vendte sig til P. Bojsen for at få forslag til en for-stander. Bojsen anbefalede Niels Hansen, og det blev ham. Hans forældre i Ansager var glade for at få ham hjem til egnen.

Skolen blev oprettet 1868 i Vestkjær, Ølgod sogn, men så skulde Hansen være soldat. Den sommer, kronprins Frederik (Fr. VIII) blev gift — det var i 1869 — lå Niels Hansen som gardist i Køben-havn. Det var en oplevelse at tage med.

Derefter tog han atter fat på højskolen, og det gik så godt, at han allerede 1872 købte skolen og flyttede den til den gård, han havde købt i Østbæk, der lå nærmere ved den snart efter byggede Ølgod jernbanestation. Skolen var, som mange mindre højskoler, stærkt egnspræget, men tilslutningen

var tilfredsstillende — nu og da gik elevtallet over 50.

En gammel elev, fhv. gårdmand Mads Christensen fra Stauning, skrev i 1946 i hæftet »Jul i Vestjylland« en artikel: »Da højskolen kom til Vestjylland«. Han var elev på skolen ca. 1876, og da var højskoletanken endnu knap nok slået igennem herude. Han skriver bl. a.: »Folk i Almindelighed så noget mistroisk på Højskolerne. Det var jo noget fremmed og ukjendt; men da jeg under et Besøg i Mejlby fortalte, at vi sang Morgensang og holdt Bordandagt, var man beroliget. Jeg husker tydeligt, at min Faster sagde: Ja, det er i alt Fald noget godt at være med til.« Han fortæller også, at hele skolen besøgte Niels Hansens hjem i Ansager.

Av andre gamle elever kan jeg nævne den kendte kunstmaler Chr. Lyngbo.

Iøvrigt var Niels Hansen en av de første forstandere, der — efter Kolds eksempel — holdt pigeskole om sommeren.

Niels Hansens yngste søn, adjunkt Erling Ager-snap, fortæller i et brev: »Da Nabokonerne spurgte Moderen til en pige, der skulde på Højskolen, om hun da var dårligt oplært fra Skolen, eller hvorfor hun ellers skulde der, svarede Moderen, at det var for »om de kunde lære hende at gå den rette Vej«, og det Program tror jeg også, Far kunde underskrive.« Brevet siger videre: »Som Lærer mindes jeg ham som en god Fortæller, der kunde fortælle om Audun Islænder, så vi aldrig glemte det.«

Som Hansens særlig gode kendinger blandt højskolens folk nævnes — foruden Hans Rosendal — Maltesen fra Vrigsted, Kristensen-Randers og Grønvald-Nielsen.

Da Niels Hansen kom til Ølgod, traf han hos Jens

Schjørring i Hodde den unge lærerinde Johanne Michelsen, der i 1872 blev hans hustru. Hun var en præstedatter fra Venge*) og blev sin mand en udmærket medhjælp både på højskolen og senere. Der kom en børneblok på otte, hvorav dog en døde som spæd. Det blev et smukt, alvorligt kristent hjem, men også med munterhed og sang. Det prægede børnene stærkt.

Imidlertid sank elevtallet på skolen. Den vestjyske længdebane var kommet 1875 og øvede nu sin virkning. Ungdommen søgte østpå til andre egne. Det er vel egentlig forklaring nok.

Der er dog tegn til, at Hansen følte sig skuffet. I 1878/79 mente han at ha den mulighed at kunne overtage Vinding højskole efter Rosendahl, men han vovede det ikke, og Rosendahl rejste ikke den gang. Mangel på vovemod var ellers ikke Hansens sag.

Til belysning av skolen meddeler jeg et stykke av et brev, som Povl Bjerges mor, Maren Hungebjerg, i 1879 skrev til sin søn:

»Igår, som var tirsdag, havde vi på højskolen [altså i Ølgod] et lille rart møde. Skolen med pigerne sluttede. Der var ikke andre, der talte, end lærerne. Hansen talte over et ordsprog, der lød således: »Altid er våde nær, men lykkelig er den, som er velsignet,« og det fik han så meget rart udlagt: velsignelsen havde vi alle fået i dåben, men det gjaldt at tage imod den velsignelse, at tro den,

*) En av hendes søstre — der var 9 søskende — blev gift med pastor Thomsen i Brabrand, hvis børn tog deres mors navn Nordentoft. Flere av dem blev kendt i videre kredse, såsom øjenlæge N. i Århus, provst Johs. N. ved Garnisons kirke i Kbhvn. og pastor Benedict N. i Kolding. Der var i de senere år stadig nogen forbindelse mellem Hansens børn og Nordentoft'erne.

så at vi derved kan få mod, kraft og styrke til at møde faren og det onde, som kan møde os. Han talte også skjønt om kærlighed til fædrelandet og modersmålet. Han håbede, at disse unge piger dog havde fået så meget ud af opholdet på skolen, at de med glæde kunde tænke på den korte tid, de havde været her pigerne var meget bevæget ved Hansens tale, det var tydeligt at se, at de elskede skolen, jeg tror rigtig nok også, det er et sted, hvor kærlighed har hjemme; jeg synes altid, der er så rart dernede«.

Højskolen blev nedlagt 1881, og Niels Hansen blev enelærer (siden førstelærer) i Oxbøl, Ål sogn. Her fik hans ivrige, handlelystne og virksomme natur mulighed for fuld udfoldelse. Han vandt, som der står i anbefalingerne, i fuldt mål forældrenes tillid og børnenes kærlighed.

Efter alle vidnesbyrd var han en god børnelærer, men det tøjrs slag var ham for kort. Han prøvede nogle gange med efterskole, men det vilde ikke ret lykkes. Han oprettede da et præliminærkursus, som gik godt. Av mere kendte folk, der havde examen derfra, ved jeg Hans Beyer Pedersen fra Orten, Varde landsogn, der døde 1945 som landinspektør i Varde, og forstander Jens Th. Arnfred, Askov, der er barn av Ål søndersogn.

Hansen fik tilladelse til at holde hjælpelærer, så han kunde sætte større kraft ind på ungdomsundervisningen.

Men hans virketrang gik videre. Han holdt en hel del foredrag på egnen — både folkelige og kristelige — og talte i lærerkredse om skolespørgsmål. Der kan næppe være tvivl om, at denne virksomhed havde opdragende værdi, særlig i Ål. Her

var en mand med ånd og en mand, man kunde forstå.

Nu om dage virker disse foredrag som en røst fra en temmelig fjern fortid. Tankemæssigt er de ikke særlig betydelige, men der er megen sund sans og stor hjærlighed. Foredragene er rige på citater fra salme- og højskolesangbog, ikke mindst fra Bjørnson, der synes at være den store profet — men også fra de andre. Også bibelcitater er der mange av, nok flest fra Paulus. I vore dage føles den stærkt moraliserende tone lidt gammeldags — den er jo ikke moderne — men den har nok haft sin betydning.

Jeg kan ikke stå for fristelsen til at citere lidt fra et av disse foredrag. Det er et skoleforedrag, og Hansen omtaler dem, der altid holder på det gamle: Heden må ikke tilplantes, de gamle bindingsværksrønner må ikke rives ned, de gamle egnsdragter skulde ha været bevaret. Han fortsætter: »Jeg er temmelig sikker på, at om det havde været sandt, at Mennesket engang har haft Hale, så vilde de Godtfolk bestemt have holdt på Halen. Livet holder ikke på den, og Skolen skulde ikke være noget gammelt aflægs overfor Livsudviklingen«. Han talte videre om, at menigmand skal højnes, vi skal alle være oplyste, dannede og dygtige mennesker. Et led i denne fremgang skal være avskaffelsen av det gamle uudviklede landsbymål. »Vi har en særegen Hindring først og fremmest i Ordet a eller æ i Stedet for jeg, et Ord, som kan være en Hindring for en jævn Udvikling. Nogle ville sige: Her har vi Jyder en Skanse, og det holder igen, at det særegne, jyske Landsmål kan blive bevaret. Jeg kalder det en Barbarisme, et Stykke af Halen, som jeg var tilfreds, vi var vel af med.«

Hansen havde ellers ikke megen sans for humor, så mon det morsomme i billedet er tilsigtet? Men tankegangen er karakteristisk for Hansens fremskridtswillie, der kan minde om oplysningstidens reformiver.

Niels Hansens tale rummede både fromhed og fremskridt, men når han kom til at betyde så overordentlig meget for sit sogn, ligger det sikkert i høj grad i hans eksempel. Når han prækede nøjsomhed, arbejdssomhed og fremgang, og når han talte om gudsfrygt, tak og lovsang, så følte og så man, at der stod en mand bag ordene.

Hans hjem blev retningsgivende for hans børn, og det betød meget for mange. En utrættelig arbejder var Niels Hansen. Ikke bare i skole og mødesal hjemme i Ål, men også videre ud. Da »Vestjysk skolemøde« kom i stand 1888, var han vel ikke med, men kom snart i styrelsen. Protokollen blev ikke ført de første år, men fra 1892 kan man se, han sad der, og han blev der i mange år optaget av det mål at skabe et godt forhold mellem hjem og skole.

Naturligvis var Hansen blandt de førende ved oprettelsen av andelsmejeriet og brugsforeningen i Oxbøl, og Ål forsamlingshus, der blev bygget i 1883, skyldes hans initiativ. Også ved oprettelsen av Højskolehjemmet i Varde var han virksom. I det politiske liv var han med. Som højskolemand nægtede han at modtage statsstøtte i protest mod provisorierne. Hele hans temperament gjorde det naturligt for ham at slutte sig til det radikale parti, da det blev stiftet, og han var nogle gange dets valgkandidat i Skjern og Varde, men opnåede ikke valg.

En betydningsfuld side av hans arbejde var

jordbruget. Fra sin far, ja, vel fra hele sin slægt havde han arvet sin »jordhunger«. I Østbæk drev og udvidede han højskolegården, så der siden blev solgt en helt pæn gård fra. I Oxbøl købte han en ejendom umiddelbart ved skolen og købte jord op rundt om i sognet. Det blev noget spredt, men det blev en god og veldrevet gård. Mest var det hede og mose, han købte og opdyrkede. Han var vist den første, der i Ål sogn tog fat på hedeplantning, og det var ikke små stykker, han fik bugt med. Han købte fx. ca. 90 tdr. land på Sølager hede og fik mergel derud — selv om han aldrig nåede at få den spredt. Han skal også ha købt hede i Karlsmærsk, men det overtog staten. Da han p. g. a. alder tog sin afsked som lærer i Ål, blev han forstander for efterskolen i Bramminge. Men det var sandelig ikke arbejde nok for den gamle. Hans enke fortæller i et brev om denne tid. av hans liv: »Vi købte 60 tdr. land 2-3 km herfra [d.v.s. fra efterskolen]. Det kunde blive to dejlige gårde. Foreløbig blev der sat en masse kartofler. Man sa'e til ham: »Hvorfor vil De dog slide med alt det, De når jo ikke at få udbytte af det«. Så svarede min mand: »Får jeg ikke udbytte, så er der andre, der får det — og blev der ikke lavet andet her i verden end det, man selv høster udbytte af, så blir der lavet for lidt.«

Det var en slægtsarv med en trang til at indvinde nyt land. Men nu er der efter ham en god gård i Oxbøl, to ejendomme i Ølgod og to i Bramminge.«

Der kom også sorger over hans liv. I 1901 mistede han og fru Johanne en knap voxen søn — Åge Johannes — og et endnu hårdere slag fik han, da hans hustru døde i 1912. Hans foretagsomhed og livsmod blev dog ikke stækket. Ved et 14-dages møde på Niels Daels Liselund traf han lærerinde Valborg

Gregersen fra Kerteminde, og de blev forlovede. Folk har fortalt mig om, at den næsten 70 årige mand tog sit fuldskæg av for at virke ungdommelig, gik rundt og præsenterede frk. Gregersen som »Min forlovede« og opførte sig — syntes man — lidt for ungdommeligt. Men på et billede af Niels Hansen og hans første hustru ses han uden skæg. Så den historie var nok sladder. De blev gift 1. oktbr 1914, og det var åbenbart en livsfornyelse for ham og en glæde, at hun vistnok i hele familien blev godt modtaget. Fru Valborg blev ham en udmærket hustru, og hun var ham en dygtig medhjælp i Bramminge, og i de sidste år en omsorgsfuld veninde.

Det var smukt at se den gamle færdes mellem børn og børnebørn, elsket og æret, selv åndslivlig, ivrig, ja, snarest hidsig i debatten både om politik og andre spørgsmål. Han holdt ikke av at blive kaldt »gamle Hansen«, men kunde nok tale spøgefuldt om sig selv som et sejgt stykke hammelreb. Han døde stille i 1926.

Offentligt er der kun skrevet lidt om Niels Hansen, og den omtale, han får i en del av litteraturen om pastor Schou, kan han ikke stå sig ved. Derfor er fremstillingen her forholdsvis udførlig.¹⁾

PASTOR SCHOU.

Den anden hovedperson er pastor Schou.

Jens Nikolaj Schou var født 1861. Hans far var læge i Skive og skildres som så mange gamle læger som den barske, buldrende mand med det varme hjerte bag det avvisende ydre og med en omsorg indtil selvopofrelse for sine patienter. Men han var en højst original person, og hjemmet, hvor der var en stor børneflokk, har været mærkeligt, så J. N. S. senere kunde sige, at han aldrig havde mødt kær-

lighed i sit hjem. Det skal nok passe, når prof. P. G. Lindhardt siger, at han var »belastet — sikkert både fra arv og milieu — med et splittet sind og en uregerlig tunge.«

Som student i København skal han ha' gjort en del lykke ved sit rappe og hvasse vid. Han var

Pastor J. N. Schou.

sgnepræst i Ål fra 1891-1917 og siden i Torsager-Bregnet på Djursland fra 1917-27.

At der nu skulde fart og orden i sagerne, mærkedes strax. Niels Hansen, der var kirkesanger, har fortalt mig om den første gudstjeneste i Ål kirke efter indsættelsen. Schou og Hansen kom, og klokken blev 10. »Så begynder vi. Vil De læse i kordøren.« (Der var dengang ikke noget orgel). »Jamen, her er jo ingen mennesker.« »Ingen mennesker! Her er De og jeg.« Hansen bad indgangsbøn og begyndte på første salme, og under den kiggede et par forbavtede folk ind ad døren og listede på plads. Gudstjenesten fortsatte, og efterhånden kom

der jo flere, de sidste, da præsten var i gang med prækenen. Men folk lærte at være præcise — i hvert fald ved gudstjenesten.

Dette var jo såre godt. Men Schou kom snart i strid med sin menighed. Hans venner vilde gerne fremstille det, som det var korsets forargelse, der virkede. Derom er det ikke let at udtale sig, men sikkert er det, at det i hvert fald også var adskilligt andet.

Måske havde der ikke været megen kraft i for-gængeren, pastor Blochs, forkyndelse. Jeg ved det ikke, men forskellig omtale av ham kan nok give det indtryk. Jørgen Banke skriver i sine »Oplevelser«: »Schou havde et temperament, der var langt stærkere end hans begavelse; han vilde gerne minde om Mester Ole Vind, men han kunde ikke styre sit koleriske sind, og så satte han altid sin kraft til på de forkerte steder. Han var kommet til et sogn, hvor man tidligere i kirken havde forkyndt fredens og kærlighedens evangelium, der tilsagde menneskene et saligt liv efter døden og skildrede Himmeriges evige glæde.«

Han kalder sammesteds Bloch »en gammel fredelig romantiker, der blev afløst af denne mærkelige pastor Schou.«

Alene Schous form stødte. Når han fx. i en præken kunde sige omtrent således: »Jeg har ingen børn. Det er ikke min skyld. Jeg har gjort, hvad jeg kunde. Jeg har endog rejst en storkerede i min have,« så vilde man måske i vore dage kunne tåle denne vovede form uden større forargelse, men det kunde vestjyderne i 90'erne ikke.

Han snakkede vestjysk til sine sognebørn. Det har jeg gjort masser av gange — vel at mærke i spøg — og det har man aldrig taget mig ilde op,

men smilet av min ubehjælpsomhed. Men når Schou gjorde det, sagde man, at han vrængede efter dem, og blev fornærmet.

Schou fandt de moralske forhold i sognet ringe. Jeg vil tro, de tålte sammenligning med andre sogne. Det er sikkert, at der var nogle, der havde et stort spiritusforbrug, der blev gjort noget søndagsarbejde og spillet meget kårt — og deres poker var ikke altid uskyldig. Det var dog særlig de sexuelle forhold han vendte sig imod. Der blev ikke født ret mange børn udenfor ægteskab, og skete det, blev parterne i regelen gift strax efter. Det var så at sige sket av en fejltagelse og ikke følge av løse forhold. Derimod er det et faktum, at det første barn i ægteskaberne overmåde hyppigt blev født »for tidligt«. Sognet lå avsides og var gammeldags. Folk havde gennem århundreder regnet trolovelsen for mere ægteskabsstiftende end den senere ægtevielse. Den søgte man først, »når der var grund til det«, d.v.s. når pigen skulde ha et barn. Ofte skulde en mand gå på avtægt, når en søn eller datter skulde giftes, og det måtte gerne trækkes lidt ud.

At dette var en samfundsmæssig og kirkelig uorden, kan ikke nægtes, men det var ingenlunde løsagtighed, og at betegne disse forhold som svineri og dyriskhed var en stor misforståelse. Hjemmene var solide og troskaben stor. Skilsmisser var ukendt. At der naturligvis også kunde være tilfælde av sædelig forvildelse, behøver næppe at siges.

Schou førte også sine angreb på folks svagheder fra prækestolen. Han nævnede forsigtigvis aldrig navne, men gjorde adressen så tydelig, at enhver kunde forstå, hvem der var tale om. Derav det stadi-
ge spørgsmål: »Hvem prækede han om i dag?«

Mange syntes, de blev snydt for evangeliet. De hørte mere om djævelen end om Vor Herre.

Der var naturligvis andet og mere i Schous præken. Før det første var han en kundskabsrig mand med en stor og ejendommelig veltalenhed. Dertil var han en nidkær og flittig præst, der samlede en ikke lille menighed om sig. Skarpt skåret, kantet og hensynsløs, som han var, førte dette til, at en hel del mennesker forgudede ham og endnu flere avskyede ham. Professor Lindhardt træffer nok det rette, når han skriver: »Han har åbenbart været personlighedsspaltet i den grad, at han slet ikke var det samme menneske overfor venner som fjender, overfor de troende og uangribelige som overfor vantro og »toldere og syndere«. Det er da også sådan, at når venner og modstandere skriver om ham, skulde man forsværge, det var det samme menneske, de skildrede.

Sammenstødene var mange. Om det første av dem, der har sat spor i provstearkivet, kender jeg kun en meddelelse av 28. febr. 1894 fra biskop Gøtzsche til provst Obelitz i Varde om, at Schou »har klaget over kirkesanger Mortensen« (d. e. Niels Hansen), men har taget klagen tilbage, og »der er indtrådt tilfredsstillende forhold mellem ham og kirkesangeren.«

Naturligvis kunde disse to store modsætninger slet ikke sammen. Det var Hansen en lidelse at skulle være i kirke hos Schou, og denne så i al degnens færd kun ondskab og ugudelighed. Da Hansen i 1901 mistede en ung søn, skrev Schou i en av de anmærkninger, han tillod sig at indføre i sin kirkebog: »En venlig, flink Dreng fra et grundtvigsk Hjem. Moderen Grundtvigianer.« En udsøgt hån mod sognets grundtvigske fører!

I sammenhæng med dette fortjener Niels Hansen at følgende stilles op som modstykke. J. Banke fortæller i »Oplevelser«, at ved et av de møder, som biskop Koch holdt i Ål i anledning av klager over Schou, udbrød bispen efter at ha hørt på de mange klagemål: »Er her da ingen, der har noget godt at sige om deres sognepræst?« Da tog Hansen ordet og sagde, at skønt han var Schous fjende, var han viss på, at hvis han var i nød og bad Schou om 500 kr., så vilde han få dem. — Folk havde ved den lejlighed håbet at blive Schou kvit og bebrejdede Hansen, at han havde spoleret tegningen for dem. Men Hansens ord vidner om et retsindigt og ædelt tænkesæt.

Mere almindelige var klagerne over Schou. Biskoppen meddeler således d. 10.6.1897 provsten, at ministeriet har sendt ham en klage over Schou fra en kreds av menigheden og en adresse fra andre i menigheden, der er tilfredse med præsten. Da klagen er så alvorlig, at ministeriet kan tænke sig en provsteret, udbedes pastor Schous erklæring om den og provst Obelitz's betænkning. Provsten mener, at klagen er en hævnakt og løst begrundet. »Ulykken er«, skriver han, »at før Schou var der i Ål en hæderlig og agtværdig præst, hvis Udvikling lå 40 år tilbage i Tiden. Så kom Schou, en af de mest moderne Opvækkelsesprædikanter. Han vækker berettiget Forargelse, er taktløs og kantet, men nidkær og offervillig«. Obelitz ser nødig en provsteret. Den eneste virkelige hjælp vil være Schous snarlige forflyttelse. »På Liv og Lære er intet at udsætte.«

Denne gang fik den praktiske provst sagen jævnet ved personlig forhandling.

Fra 1894 begyndte en del Ål-folk at løse sogne-

bånd. Nogle søgte til pastor Riemann i Nr. Nebel — deriblandt plantør, senere klitinspektør, Vilh. Pinholt i Vejrs. (Vejrs-Mosevrå var en tid lagt under Ål sogn, skønt det normalt hører til Ho-Oxby). Schou kalder ham for øvrigt i sin liber daticus »Opsynsmand Pinholt«. Da Riemann blev forflyttet 1895, gik en del av hans sognebåndsløserer til Jørgensen i Ho, enkelte til Moos i Nr. Nebel. Andre søgte til E. K. Thyssen i Ølgod.

Schou så på disse udmeldelser av sin menighed som personlige fornærmelser. Det var både grov uorden og personlig ydmygelse, og han mente, at netop dette var tilsigtet foruden ønsket om at skade sognepræsten økonomisk. Han svælgede i dette, så han fx. kunde bekendtgøre fra prædikestolen: »Så skal jeg meddele« — hvad ellers ingen havde bedt ham om — »at nu kan degnens Ole ikke mere bruge mig som præst.«

De mange sammenstød skal ikke fremdrages. Her skal kun nævnes et stort forligsmøde, som provst Thyssen fortæller om. Biskop Koch fik det avholdt i missionshuset og krævede, at Schou skulde gøre menigheden en undskyldning. Schou erklærede, at han vilde ta sin afsked, men blev tavs, da biskoppen tilbød at modtage den med det samme.

Endelig skal anføres en skrivelse til provsten, men uden overskrift: »Jeg turde måske herved forespørge hos Provsten, om den såkaldte Høstprædiken er obligatorisk, eller der måske mangler Lovhjemmel i så Henseende. Det har actual Interesse for mig at være klar derover i den nærmeste Fremtid, da jeg på Grund af den her i Sognet rådende dybe Ringeagt for Guds Bud om Helligdagen, nødigt oftere vil minde om en Afgrøde, man for en Del har

bjerget som et Rov. Kun om jeg er »pligtig« at gjøre det, gjør jeg det.

Ål Prgd. d. 6te September 1901.

Ærbødigst Schou.«

Provst Helms svarede sagtmodig, at der næppe var noget lovbud, men hvis det var skik i sognet, syntes han, man burde følge skikken. Resultatet kender jeg ikke.*)

Det her fortalte er vist tilstrækkeligt til at forstå den flg. udvikling.²⁾)

VALGMENIGHEDEN OG PASTOR ANDERSEN.

I sin kronik om pastor Schou kalder professor Lindhardt ham en type på de præster, der har ansvaret for landets avkristning. Sådant var virkningen ikke i Ål. Han stimulerede modstanderne til at tage klart standpunkt, og følgen blev en frodigere livsudfoldelse end tidligere. Kampen modnede. Ål sogn fik en række udprægede personligheder, skarpt skårne, vågne og selvstændige folk — nogle, der fylkede sig om Schou, andre, der i Niels Hansen så deres leder og fører.

Da valgmenigheden i 1959 blev opløst, skrev jeg lidt om den i »Friskolens Tidende« (1959. nr. 15). I bladets følgende nr. hævdede valgmenighedspræst Peder Bukh, at jeg lagde for stor vægt på person-

*) Lindhardt skriver: »Schou indførte alle oplysninger, som på en eller anden måde stred mod vanlig borgerlig moral med rødt blæk: Uægte fødsler, fraskiltes vielse, selvmord etc. Samme blæk anvendtes, når hans mindre radikale naboer blev tilkaldt for at foretage noget i kirken eller folk søgte til dem.«

Dette kan alene gælde kirkebøgerne i Torsager-Bregnet, for i Ål-tiden var det ikke sådan. Det røde blæk møder man vel også dær, men kun nogle ganske få gange — optælling vil vist vise et encifret tal — i løbet av 26 år. Han indførte også i Ål sine skandaløse anmærkninger, men de er ført med alm. sort blæk.

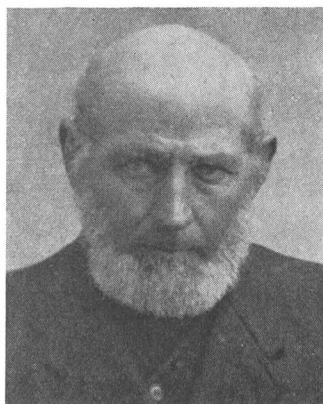
spørgsmålet. Årsagen til menighedsdannelsen skulde søges i trangen til samling om forkyndelse og nadverbord; det er nok rigtigt, at dette ikke var kommet stærkt nok frem i min artikkel. Alligevel må jeg fastholde, at Schou var menighedens baggrund. Pastor Andersen siger i sin bog side 125 (se henvisninger), at der var »en Del grundtvigske Folk, men Størsteparten hørte ikke hjemme i nogen kirkelig Lejr«. Jørgen Banke, der så det om man så må sige — mere ovenfra, mente, at man ikke behøvede mere end een hånds fingre for at tælle de grundtvigianere, der var i Ål. Det må fastholdes, at uden Schou var der aldrig blevet tale om valgmenighed, men det er sandt, at en hel del av dem, der ikke kunde holde ham ud, længtes efter at kunne samles til opbyggelse i kirken. Derfor havde valgmenigheden god åndelig ret.

Hvornår tanken om at danne valgmenighed fremkom, er ikke godt at sige. Den måtte ligge nær for Hansen og kunde heller ikke være sognebåndsløserne fjærn. Har Hansen tidligere haft sådanne tanker, har han holdt dem for sig selv, da der ikke syntes at være økonomisk mulighed for deres virkeliggørelse. Men kirkelovene av 1903, der gav valgmenighederne adgang til sognekirkerne, ændrede stillingen.

Hansen tog ret strax fat på at tale med folk, og allerede sidst i 1904 og først i 1905 blev der holdt et par forberedende møder. Et foreløbigt udvalg skulde se at få samling på dem, der vilde være med, og få føling med en præst. Udvalget — d.v.s. Hansen — skrev da til Morten Larsen og bad om hans hjælp. Han anbefalede sin medhjælper, A. C. Andersen.

Den 9. april 1915 blev så det grundlæggende møde holdt og beslutning taget om at oprette en

valgmenighed med A. C. Andersen som præst. Allerede fra 1. maj skulde han holde gudstjenester og møder, indtil anerkendelsen, ordinationen og indsættelsen var i orden.*) Der blev lejet bolig til præsten. Forhandlingsprotokollen er ført av Han-

Gårdejer Niels Jensen, Sønderbøl.

sen, men åbenbart ikke strax efter hvert møde, så der er lidt kludder i det, men det var vist sådan, at præsten først boede i Kjeld Henriksens hus i den nuværende Kirkegade. Huset kaldtes »kasernen« og præstens lejlighed ovenpå var trang og meget lavloftet, men et halvt år efter flyttede han til Silles Sillesens hus i det, der nu hedder Søndergade. Det første sted var huslejen 125 kr. for et halvt år. Sillesen fik 300 kr. årligt.

Protokollen nævner flere bestyrelsesmøder, men først referatet av mødet d. 28. august er underskrevet av styrelsen. Den så således ud:

*) Den 27. juni 1905 meddeler ministeriet tilladelse til oprettelse av valgmenigheden med A. C. A. som præst (Bispearkivet i Ribe).

Niels Hansen Mortensen, Oxbøl, formand. Niels Jensen, Søndermarken, kasserer (han var far til bl. a. fru Maren Sillesen og først. Jens Th. Arnfred), Hans Jensen Hansen, Ø. Vrøgum, Niels Chr. Christensen (kaldt Niels Smed), Ø. Vrøgum, Niels Kr. Pedersen, Borre, Hans Nielsen (Andersen), Markskel, og Jens Lauridsen Jensen av Grærup. De var alle gård- eller husmænd.

Medlemstallet var strax betydeligt: 140 husstande, ialt 549 personer. Da folketallet i Ål dengang var 11-1200 mennesker, vil det sige, at næsten halvdelen av sognets indbyggere strax indtrådte i valgmenigheden. Der var ingen udensogns.

Schou var vred. En av hans første reaktioner var en skrivelse til myndighederne:

»I Anledning af Dannelsen af en Valgmenighed i Ål Sogn er jeg bemyndiget til på Menighedsrådets Vegne i Børsmose Distrikt at forespørge Ministeriet, om det er muligt, at de 3 Medlemmer af Ål Distikts Menighedsråd, der nu er i Valgmenigheden, ja endog danner [skal være: sidder i] dens Bestyrelse (og det vil vel sige dens Menighedsråd) at de kunne sidde fremdeles i det gamle Menighedsråd, om det er muligt, at den gamle Menighed skal styres af Valgmenigheden. Man ville ikke tro, det var muligt. Jeg svarede, at jeg ikke i Loven fandt det udtalt, at de så måtte vige deres Plads, at jeg af den Grund antog, det var Mening, at de kunde blive siddende. Imidlertid fandt og finder også jeg det næsten utroligt, så jeg tillader mig at spørge.

Jeg er ikke klog nok til at lægge Skjul på, at jeg udtalte, at det forekom mig at være Udtryk for de Former for Frihed, som just truer i ret ufrie Stater; og jeg kaldte det tyrkiske Retstilstande.

Dersom det nu virkelig er således, at Valgmenig-

heds-Råd skal styre Sognemenigheden (for det store Distrikts Vedkommende), da spørger jeg, om det så ikke er muligt, at det Råd helt kan suspenderes indtil videre, thi så kan man dog ikke blive kuet og hånet.

Det, som man kan vente blandt dannede Mennesker, at sådanne frivilligt og af egen Drift skulde trække sig tilbage til Fordel for dem, der bedre repræsenterer Sognemenigheden, tør man vist ikke håbe på her.

Æl Præstegård den 16. Maj 1905.

Ærbødigst Schou.«

Det er forståeligt at dette forhold irriterede ham. Det har forøvrigt vistnok aldrig i praxis voldt vanskeligheder.

Fra samme tidsrum synes også følgende lille arrige skrivelse at stamme:

»Provst og Biskop og — om min Skrivelse når til Ministeriet, da også dette — har jeg givet Oplysning om, hvad Slags Folk der for en overordentlig væsentlig Del udgjør Valgmenigheden — sandelig et kjedeligt Grundlag hvad Motiverne ere, hvilket uhyre Pres der er udøvet, hvorledes materielle Hensyn har været ledende for Flokken — den betegnes også i Sognet som »skammelig«.

Schou.«

Dette er vel nærmest en følgeskrivelse med forrige brev, privat til provsten.

Noget av det første, der blev ordnet, var et regulativ for præsterne om gudstjenestetider og kirkelige handlinger. Efter dette tilfaldt højmessens kl. 10 valgmenigheden hver første søndag i måneden. De andre søndage havde den ret til gudstjeneste om eftermiddagen. Hvis 1. påske- eller pinsedag

faldt på en første søndag i en måned, tilfaldt høj-messen dog sognemenigheden.

Tilfældet indtraf netop første år, da 1. påskedag faldt på første søndag i april. Pastor Andersen lod så kundgøre — gennem Niels Hansen — at så havde valgmenigheden højmesse den flg. søndag. Da var Schou nemlig bortrejst. Schou klagede. Andersen blev spurgt og svarede — brevet kan ses i bispearkivet i Ribe — at da Schou havde meddelt i kirken, at han var bortrejst næste søndag, anså Andersen det for naturligt osv. Biskoppen meddelte Andersen en irettesættelse. Han havde egenmægtigt sat sig ud over regulativet. Til provsten tilføjede han: Men så må vi ha det regulativ lavet om!

På samme ark papir som de to foregående skrivelser findes også følgende — skrevet med Schous karakteristiske håndskrift:*)

»Højærværdige provst Helms!

Det er mig personlig ligegyldigt, om Ministeriet forespørges eller ej. Jeg er glad, at jeg kun har talt Sandhed. Det bør dog — synes jeg — komme til Biskoppens Kundskab. Iøvrigt tvivler jeg ikke om, at dette er ham behageligt. Det er hans Udsæd, der nu bærer Frugt. Han har strax, han blev Biskop, grebet hver en Lejlighed til at desavouere mig og smigre Flokken. Nu handler de. Engang vil han jo også komme til at stå til Ansvar for sin »Hyrde«-Gerning.

Ærbødigt Schou.«

Antagelig må skrivelsen være samtidig med de foregående, selv om vi ikke kan føre den hen til be-

*) Da disse tre skrivelser er indført på samme ark papir, kan de ikke være de originale, indsendte skrivelser. Men de er alle skrevet med Schous hånd. De må være enten udkast eller afskrift. Hvorledes arket er havnet i provstearkivet, kan ikke oplyses.

stemte forhold. Der falder for resten ved denne omtale av biskop Koch et mærkeligt lys over den idylliske skildring av biskoppens vennebesøg hos Schou, der omtales i Varmings bog om denne (Side 43 i et avsnit av frk. Westring).

Regulativet skulde altså laves om. Formodentlig har biskop Koch foreslået forhandling derom i forsamlingshuset eller i missionshuset. Herom handler da en skrivelse i provstearkivet tilsyneladende i kladde:

»Om det er med Lov-Hjemmel, at Biskoppen vil have Forhandlingen mellem de to Råd i Anledning af Fastsættelsen af et Regulativ ledet ved [i margen er tilføjet: ved nogen udenfor Rådet, in casu sig selv eller Provsten på hans Vegne] Provsten, ved jeg ikke. I bekræftende Fald tager jeg det til Efterretning, i modsat Fald vil der deri kunne ses et Udtryk for Umyndiggjørelse, og jeg for mit Vedkommende vil altså ikke kunne give Møde.

Menighedsrådenes Mødested er Præstegården. De uvillige Medlemmer af Rådet i Ål Kirkedistrikt (særlig 1 af dem) har stadig slået på, at Møderne skulde henlægges til Forsamlingshuset. Af Hensyn til, at man opfører sig ret ukirkeligt her, har jeg ikke villet gå ind på den Forandring, gående ud fra, at man da i endnu højere Grad vil blotte sit ukristelige Hjærtelag.

Med hvad Ret Provsten ønsker Mødets Afholdelse andet Sted, ved jeg ikke. Det måtte da blive i Forsamlingshuset; og det var jo nok muligt, at det derefter blev endnu vanskeligere for mig at tøjle Valgmenighedens Bestyrelse i dens Egenskab af Sognemenighedsråd. Der giver jeg i hvert Fald ikke Møde før Menighedsrådet ved Stemme flerhed sætter sin Villie igjennem.

Menighedshuset har jeg en Gang overladt Biskoppen (samt Provsten) til Forhandling med de gjenstridige Ledere her i Sognet. Resultatet var til min Ydmygelse, en Udlevering af mig. Dertil udleverer jeg ikke mere Menighedshuset. Et Regulativ for Gudstjenesterne har jeg personlig ingen Brug for og vil slet ingen Brug gjøre deraf.

Mødet skal jeg bekjendtgjøre til den 9. Kl. 3.

Ål 3/6 05

Ærbødigst Schou.

Velærværdige Provst Helms.«

Det færdige forslag er så vel sendt Schou til erklæring. Den lød således:

»Min mening om den Sagn er:

- 1) Forslaget er upraktisk.
- 2) Min Mening er betydningsløs.

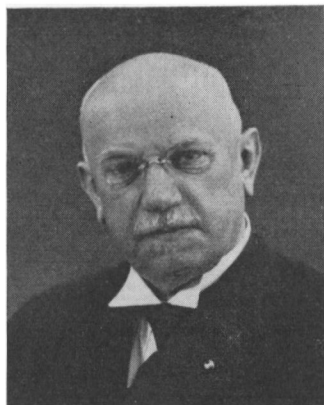
Ål Præstegård den 25. August 1906.

Schou.«

Pastor A. C. Andersen var en velbegavet og meget interesseret mand. Hans forfatterskab, der omfattede meget forskellige ting, fremkom først senere. Hans holdning overfor Schou var meget skarp, hvad der muligvis var nødvendigt, men han var ikke den mand, der passede på at overholde formerne. På den anden side var Schou provokerende, når han fx. betegnede valgmenigheden som kloaken og fra prækestolen — kaldte dens præst for »lejesvenden«. Nå Schou fik jo da selv løn for sit arbejde og sikkert mere end de ca. 2000 kr., der var Andersens årsløn foruden offer og accidenser, der var anslået til 600 kr.

Disse præstekævlerier berørte sjældent menighedens liv. Stort set holdt uroen i sognet op, da valgmenigheden blev stiftet, selv om der endnu kunde

være stærke sammenstød. Det forligsmøde, hvor Schou truede med at gå av, og hvor Niels Hansen fremsatte sit smukke vidnesbyrd om sognepræstens storsind, fandt således sted i 1909, fire år efter valgmenigheden stiftelse. Som præst for den gjorde An-

Pastor, senere provst A. C. Andersen.

dersen sikkert god fyldest og mindedes mange, mange år efter med taknemlighed. Han var vistnok flittig til at besøge folk, og han gjorde et arbejde i ungdomsforeningen og holdt regelmæssige menighedsmøder.

Bestyrelsen var i hans dage ret uændret, kun udvidede man den i 1906 med farver H. O. Lunding som repræsentant for Oxbøl by og året efter med gmd. Hans Terkel Hansen fra Vester Vrøgum.

Men først på året 1911 fik Andersen embede som sognepræst på Bornholm.*) Hans sidste embede var som provst i Brande.

*) Udnævnt 13.3.1911 til sognepræst for Sct. Ibs og Svanke. (Bispearkivet).

PASTOR GJØRUPS TID.

Da A. C. Andersen rejste, fik valgmenigheden ministeriets tilladelse til at lade sognepræst Witt-Hansen i Ådum (senere i Malt) passe embedet med bistand av den nærmere boende pastor Fonager i Janderup (senere Snøde på Langeland).

Der skulde nu tages et nyt tag for om muligt at fortsætte med valgmenigheden, og det ønskede den gamle styrelse ikke at påtage sig, men nedlagde mandaterne ved et menighedsmøde den 12. oktbr. 1911. Den nyvalgte styrelse bestod av gårdmændene Anton Lauridsen fra Skjødstrup og Jens Th. Jensen, smst., Søren Jørgensen, Broeng, Niels Termansen (siden kroerjer), Oxbøl, Poul Tobiassen, Billumvad, Frans Thøgersen og Chr. Pedersen, Vrøgum, og fra Oxbøl plantør Drewsen. Fra Vestersognet blev Chr. Harborg valgt. Formand blev Jens Therkelsen Jensen — fætter til og navnebroder til J. Th. Arnfred inden dennes navneændrig.

Den nye styrelse tog strax fat. Nytegning av medlemmer gik godt nok, man kom i forbindelse med en teolog fra København (Claus Hansen), men det førte ikke til noget. Midlertidigt søgte man hjælp hos præsterne Villh. Hansen, Balle, Andersen, Ølgod, og Fonager, Janderup, der tillige med kapellan Hansen i Vejrs skulde betjene valgmenigheden. Desuden forberedte man bygning av præstebolig.

I begyndelsen av 1912 kom man i forbindelse med pastor Gjørup.

Knud Gjørup var født 1879 som søn av en oberst i Viborg. Da hans far blev kasernekommandant på Kronborg, blev han student fra Helsingør skole, var en tid huslærer i Sverige, blev teologisk kandidat 1904 og samme år dansk præst i USA og kom 1911 som tjenstledig hjem til Danmark. Han var

gift og havde familie, så det betød noget for ham at få en stilling ret hurtigt. Antagelig har han forespurgt i Askov, der havde nær forbindelse med den dansk-am. kirke. I hvert fald henvendte han sig til Ål valgmenighed med hilsen fra Jacob Appel, og meget naturligt opfattede man det i Ål som, at han var sendt dem av Appel, og man antog ham strax.*) Gjørup selv følte det som en Guds førelse, at han som lige ankommet fra Amerika straks fik underretning om denne menighed, som søgte præst.

Med alt det gode, der kan siges om Gjørup, kan det dog ikke skjules, at han som valgmenighedspræst i Ål var en stor misforståelse. Pastor Paul Nedergaard siger («Dansk Præste- og Sognehistorie» II side 92), at han havde megen forståelse for grundtvigske tanker. Det er næppe rigtigt, jeg har da aldrig kunnet mærke det.

Han var en begavet mand. Hans digteriske arbejder viser både poetisk sans og formende evne, og hans store tobinds bog om Jesu liv vidner om betydelig viden. Det må undre, at han ikke på noget område slog igennem som forfatter. Personlig var han djærv, frisk og veltalende. Han skal i Amerika ha udført et stort arbejde, ikke mindst blandt ungdommen, og senere i Køge gik der ry av hans sociale arbejde. Men grundtvigsk! Nej. Han holdt av at fremdrage dunkle salmelinier av Grundtvig og håne dem som meningsløs bragesnak. Hans kirkelige syn var vistnok ikke avklaret. Siden blev han formand for K. C. og skal ha været udmærket på denne post.

Som prædikant tiltalte han mange i Ål, og der var dem, der mindedes hans sygebesøg med dyb

*) Anerkendt 12.6.1912. (Bispearkivet).

tak. Politisk var han konservativ og navnlig ivrig forsvarsven. Forholdet til Schou blev godt, ja vel nærmest intimt, og han blev stærkt påvirket av sognepræstens syn på valgmenigheden.

Gjørups præstelige gerning var man almindelig tilfreds med, kun nogle radikale elementer mente at spore forsvarsånd i hans prækener — det gjorde i hvert fald Niels Hansen. Gjørup holdt endog lejlighedsvis forsvarsmøde sammen med Schou. Jeg har det indtryk, at modsætningen til Gjørup gjorde Hansen til mere fanatisk antimilitarist, end han havde været før. Der var i valgmenigheden en del avholdsfolk. Da der lejlighedsvis var sogneavstemning om spiritusbevilling til kroen, hvor den særdeles ædruelige Niels Termansen var vært, agiterede Gjørup kraftigt for bevillingen og lagde sig dermed ud med mange. Mest ondt blod satte det naturligvis, at han mand og mand imellem anfægtede valgmenighedens berettigelse.

Disse modsætninger kom dog ikke offentlig frem, og valgmenighedens liv hengled tilsyneladende roligt. Gjørup var flitig med møder både i forsamlingshuset og i Vestersogn og med husbesøg. Han følte sig vel tilpas i sin bolig — i den nuværende Kirkegade — en ret rummelig villa, der var tegnet av baneformand Sørensen, der også havde tegnet Nebelbanens stationsbygninger. Den lå dejlig gemt bag tætte zitkagraner. Gjørup kaldte den — lidt voldsomt — »Vestjyllands palads«.

Forholdet til valgmenighedens menige medlemmer var gennemgående godt, men modsætningen til en stor del av de ledende var meget stærk. Lejlighedsvis skrev Gjørup til provsten og udmeldte en gårdejer i Søndersogn av valgmenigheden. Thyssen kendte manden og vidste, at han var av de mere

indflydelsesrige. Derfor anede han større skandale, rejste til Oxbøl og fik mæglet i striden.

Til Niels Hansen var forholdet særlig spændt. Året efter at Gjørup var rejst fra Ål, udkom hans skuespil »Jeremias« (Lohses forlag 1916), der altså formodentlig er skrevet i Ål eller strax efter bortrejsten. Den, der er kendt med forholdene og Gjørups syn på dem, kan vanskeligt undgå den tanke, at forfatteren med skildringen av Semaja, profetskolens forstander, den slappe, kvalmende falske profet med sit lyssyn og sin antimilitarisme, har tænkt på Niels Hansen. Figuren er en ubehagelig karikatur.

Først på året 1915*) blev Gjørup sognepræst i Lundforlund-Gerlev ved Slagelse, og det vakte naturligvis opsigt, at menighedens formand, Jens Th. Jensen omtrent samtidig — påvirket av Gjørup — vendte tilbage til sognemenigheden.

Først i Gjørups dage (1913) fik valgmenigheden sine love efter forslag av J. Th. Jensen og udarbejdet av Gjørup. De er underskrevet av hele styrelsen, bl. a. av Niels Hansen, som altså er indtrådt igen. Ved Jensens fratræden blev dog Niels Smed formand. Hansen vilde vel ikke være det, da han stod foran bortrejse fra sognet.

PASTOR ELLERS TID.

Det var dog Hansen, der optrådte som leder. Han fik forbindelse med to teologiske kandidater: Garnæs Hansen og Edv. Eller. Da det imidlertid så ud til, at førstnævnte var ved at få embede, blev forhandlingerne kun ført med mig (Eller).

Jeg var på denne tid lærer på Fiskerhøjskolen på Snoghøj, tidligere i Kerteminde. I denne by var

*) Kaldet d. 12. april 1915 (Bispearkivet).

jeg blevet kendt med en av kommuneskolens lærerinder, frk. Valborg Gregersen, der siden blev gift med Niels Hansen. Fru Hansen havde i bladenes meddelelser om indstilling til præsteembeder set, at jeg søgte embede, og jeg fik da brev fra hende med opfordring til at søge forbindelse med Ål valgmenighed. Angående det økonomiske skrev hun kun, at man måtte være meget fordringsfuld for ikke at være tilfreds med lønnen.

Det var mig en tiltalende tanke at blive præst for en fri kreds. Min kone og jeg var der ovre. Jeg talte ved et menighedsmøde, vistnok den 1. august, og blev valgt til præst for menigheden, så snart jeg kunde få ordinationen i orden.*) Den fandt sted den 15. september hos biskop Ostenfeld i København, men da havde vi allerede i nogen tid boet i præsteboligen i Oxbøl.

Jeg fandt, det var et dejligt samarbejde, der her begyndte mellem os og menigheden. Min kone var vor organist. Det bødede lidt på indtægterne, der viste sig at være 1800 kr. foruden offer og acciden-ser, der var anslået — men uden garanti — til 600 kr. årligt. Dertil fri bolig og kørsel til gudstjenesterne i Børsmose. Interregnet mellem de to præster havde nok bragt nogen nedgang i medlemstallet, og derav fulgte nedgang i lønnen.

Provst Thyssen indsatte mig ved en gudstjeneste i Ål kirke — i Børsmose blev jeg aldrig officelt indsat. Efter indsættelsen var vi tyve-tredive mennesker til kaffe i præsteboligen. Thyssen, der havde været rar og hyggelig, skulde snart av sted, og da han var borte, holdt Niels Hansen en tale, hvormed han bød mig velkommen. Men den chokerede mig unægtelig ved sin voldsomme antimilitaristiske

*) Anerkendt 11.9.1915. (Bispearkivet).

tone. Man måtte få det indtryk, at Gjørup mest havde præket om kanoner, og det passede nu aldeles givet ikke. Jeg takkede ret kort og var lidt forstemt. Måske var jeg ikke ked av, at Hansen snart skulde flytte og ikke til stadighed være lige op ad os. Jeg vil dog notere, at mit forhold til ham gennem årene altid var upåklagelig venligt.

Schou modtog mig ikke just venligt, men da Gjørup om vinteren var på besøg i sognet og boede hos læge Julius Møller i Oxbøl, indbød Schou en aften Gjørup og Møllers og dyrlæge Højs, der ligesom Møllers ikke var medlemmer av om end bidragydere til valgmenigheden, og tillige var Jens Th. Jensen og nogle andre forholdsvis neutrale folk til kaffe i præstegården.

Ved denne aftenkaffe rasede Gjørup vildt mod højskolens folk. »De skulde trækkes ud på fælleden og skydes ned bagfra.« Det var åbenbart de radikale elementer indenfor standen, han tog sigte på, men da han generaliserede, forstod jeg nok, at det skulde være et angreb på mig, der lige kom fra højskolens tjeneste. Jeg vilde ikke skændes med ham — i hvert fald ikke i den forsamling — og var ret tavs. Andre sagde ham dog imod. Schou var ikke henne ved den gruppe, hvor dette skete, og han kom et par dage efter ind til mig og gjorde undskyldning, fordi jeg — som han sagde — var blevet overfaldet, mens jeg var gæst i præstegården.

Besøget i præstegården fik et lille efterspil. En av valgmenighedens kvinder — man kan vist sige dens »første dame« — tog mig fortroligt til side og advarede mig mod at komme i præstegården. »Det vil folk i valgmenigheden ikke synes om!« Jeg avviste hende hårdt med en bemærkning om, at jeg nok selv skulde bestemme, hvem jeg vilde komme sam-

men med. Det var jo venligt ment fra hendes side, og det var den eneste gang, jeg oplevede noget i retning av at ville binde mig.

Hvad Schou angår, trak det et par gange op til konflikt. Jeg søgte da altid personlig kontakt med ham, og så gled det. Nogen selskabelig forbindelse var der ikke tale om os imellem, men jeg har flere gange haft venlige samtaler med ham. Han havde både viden og vid. Til bedømmelse av Schou kan man også nævne hans interesse for J. Th. Arnfred. Skønt dennes far, Niels Jensen, hørte til Schous skarpeste modstandere, tog Schou sig varmt av den begavede drengs undervisning. Den historie, provst Varming fortæller (Varmings bog side 68) om Arnfred og han søstre, der forlangte at blive konfirmeret av Schou fremfor av valgmenighedspræsten, er derimod grebet ud av luften. De blev alle konfirmeret, før valgmenigheden blev til.

Livet i valgmenigheden gik sin rolige og jævne gang. Jeg holdt månedlige møder i Vrøgum, mest på avholdshotellet, og ligeledes månedlige møder vesterude, snart i »den gamle skole«, snart i private hjem. De fleste møder blev dog holdt i Ål forsamlingshus. For ungdomsforeningen blev jeg snart formand, skønt de i den stoute Jeppe Jessen fra Vester Vrøgum havde en god formand. Ungdomsarbejdet var jeg meget glad ved, for den sags skyld også ved de andre møder, men dog mest ved gudstjenesterne. Man kan vel ikke sige, at kirkegangen var god — der var de medlemmer, vi sjældent så i kirken — men der var en trofast flok, der så at sige altid var der. Og som de kunde synge! Trods flokkens lidenhed var der fest over gudstjenesterne. Det var måske småt nok, hvad jeg kunde give dem, men hvad jeg levede i, og hvad vi kom til at tale

om ved private sammentræf i hjemmene, gik igen i mine søndagstaler, og der var gode tilhørere. Det mærkedes, når vi siden traf hinanden. Men det var ikke så rart, at jeg av og til blev særlig rost, når jeg var ked av, at min præken havde været for moraliserende.

I 1918 blev K. S. reorganiseret, og der blev dannet kredse og hovedkredse rundt om i landet, også på Vardeegnen. Jeg sad i hovedkredsens styrelse og sørgede for, at det todages sommermøde, som vi vilde prøve at indføre, første gang — sommeren 1919 — blev holdt i Oxbøl. Det var et stort anlagt møde. Chr. Welding var vor prædikant og der var yderligere fire-fem talere, og Oluf Ring indøvede salmemelodier. Flere hundrede mennesker var indkvarteret, enkelte endog helt ovre fra Fyn. Mødet virkede vækkende på valgmenigheden og for øvrigt oplivende på mange andre. Det morede mig at se det venligt mindet hos sognefoged Johannes Poulsen, Årre, i hans erindringsbog (»Fra Salling til Varde-Eggen«. Eget forlag 1954, side 66 f.). Jeg fik flere gange disse sommermøder til Oxbøl. Men »Hvad er skønt i livet som det første?«

Der var et menighedsfællesskab i Ål. Vi følte os glade og veltilpas i den kreds. Havde de økonomiske forhold ikke hindret det, havde jeg nok siddet der endnu. Det var fristende at tegne skitser av en mængde av de prægtige og ejendommelige mennesker der ude, men det ville ta for megen plads op. Nogle få av de mest fremtrædende skal dog nævnes.

Først og fremmest mindes jeg Niels Smed fra Øster Vrøgum, der havde været sognebåndsløser, før der blev valgmenighed. Han var »ret en hjærtekristen«. I al den tid, vi boede i Oxbøl, var han menighedens formand. Han var mild og faderlig over-

for de unge præstefolk og havde en ikke ringe bredde og myndighed i forhandlinger. Han var en af dem, med hvem man kunde føre en samtale om åndelige ting. Hans kirkelige stade var klart, han var medlem af K. S. av 1898 fra første begyndelse.

Gårdejer Niels Christensen (Smed).

Det hårde og stejle, som var hos så mange derude, mærkedes slet ikke hos ham. Med ham som formand følte man sig i gode hænder.

Principiel valgmenighedsmand var han ikke. I mange år sad han i menighedsrådet. I 1928 var der indstilling av ny præst. Av valgmenighedens to repræsentanter i menighedsrådet valgte Maren Sillesen at holde sig udenfor, men Niels Smed stemte på pastor Sv. Jacobsen, der også blev sognets præst. Niels Smed tog da konsekvensen og trådte ud av valgmenigheden, som på det tidspunkt ikke havde nogen præst boende derude. Nogle stykker fulgte med ham ud.

Fra Vrøgum var også den ildfulde og kloge N. P.

Jensen (kaldt Niels Pæjsen) og i Troldholm den stilfærdige Søren Sørensen, der havde en stor seminaristexamen, som han aldrig havde brugt. I Borre var der den iltre Tobias Tobiasen og i Skjødstrup Anton Lauridsen, en høj, mager vikingskik-

Gårdejer Anton Lauridsen, Skødstrup.

kelse med en stor, skarp næse og rødt skæg. Hans ord var få, men vægtige. Det var ham, der engang i en forhandling med Jacob Appel sagde om biskop Koch: »Han er lumsk.« Appel replicerede værdigt: »Sådan taler man ikke om sin biskop.« Men der var et eget blink i hans øje.

Ikke mindst må jeg nævne menighedens mange kvinder, først og fremmest Tobias Tobiasens hustru Karen, Niels Hansens datter, velbegavet, sangglad, levende optaget av livet i kirke og skole, en travl husmor med en stor børneflokk, men med hjærte og hjælp langt videre ud. Det var et dejligt hjem. Hun holdt taler ved næsten alle lejligheder, men hun havde noget at sige. Med årene fik man mere og

mere den følelse, at hun var menighedens sjæl. Også i Borre var Jensinus Sørensens hustru Marie. Hun var Morsingbo og præget av frimenigheden dær. I Oxbøl var der Maren Sillesen, gift med købmand S. Hun var datter av Niels Jensen og var et

Fru Karen Tobiasen, Borre.

sjældent fromt og kærligt menneske. Hun samlede gerne unge piger fra byen om sig og var præsten en god hjælper. Sine sidste år levede hun på Askov højskole hos sin bror og var kendt av mange som »faster Maren«. I Oxbøl virkede også dyrlæge Niels Højs hustru Sigrid, et usædvanlig dygtigt menneske, og på Hesselmed sad Jens Windfeldts Anna, varmhjærtet og frisk. Navnlig efter sin mands død sluttede hun sig nær til menigheden. I Markskjel var der den statelige Ane Andersen (»Ane Markskjel«), der i nogen grad stillede sin ellers velbegavede mand, Hans Nielsen (A), i skygge. Hun var en stor beundrer av Skovgård Petersen, der i nogle år var præst i Alslev; og lad mig til slut nævne Agnes

Lauridsen fra Skjødstrup, en køn og kvik københavnerinde med et følsomt sind og stor hjælpsomhed. Dog nej, jeg må lige nævne Anna Broeng, den glade og blide. Bar hun et av sine børn til dåb, var det som et yndigt madonnabillede at se.

Fru Maren Sillesen, Oxbøl.

Hvor måtte man harmes ved tanken om, at det var disse mennesker, Schou så på ikke alene som vantro og ugudelige, men som menneskeligt udskud. Jeg traf aldrig en bedre kreds av mennesker, og trods store forskelle bandt menighedens fællesskab os stærkt sammen.

Ellers lignede forholdene meget dem, man finder i mindre sognemenigheder. Vestersognet var noget for sig selv. Det var gammeldags. Dær traf man ikke som i stationsbyerne og hos mange av bønderne østpå stuer med moderne salonmøbler. Der var gammelt bondepræg over det hele. Jeg undrede mig tit over, at de kunde leve på de fattige, sandede jorder, men de var nøjsomme slidere, og det gik.

Jeg har oplevet et stort bryllup, hvor festretten var sødsuppe med svedsker. Det kunde ikke tænkes i Østersognet. Udpræget åndeligt liv — end sige grundtvigsk påvirkning — var der ikke — måske med en sjælden undtagelse, men hos disse hyggelige folk var der megen venlighed og stor gæstfrihed og ofte en køn gammeldags fromhed.

Få år efter vor bortrejse var de alle trådt ud av valgmenigheden. Østpå var Vrøgum ikke helt smeltet sammen med den sydlige del af sognet, hvor mødelivet særlig florerede omkring forsamlingshuset. Det ændrede sig nok noget i de senere år, men først, da kredsen var blevet kendelig mindre.

En virkelig vinding for valgmenigheden var oprettelsen av friskolen.

FRISKOLEN. — KR. KOLDING.

Det begyndte i 1915, næsten strax efter vort komme til Oxbøl.

Da Niels Hansen tog sin afsked, skulde Oxbøl kommuneskole ha en ny førstelærer. Man regnede med, at sognerådet og skolekommissionens flertal tilhørte IM — hvad der vel kun vilde sige, at de tilhørte sognemenigheden og ikke vilde føle sig bundet av valgmenighedens ønsker. Den 15. oktbr. 1915 blev der foretaget indstilling. Der var 15 ansøgere, og indstillet blev — ifølge bladene — 1) Lærer Pihlsgaard, V. Isen, Ikast, 2) Lærer Mygind, Bredho, Tistrup, og 3) Lærer P. C. Påske, Bovbjerg, Holstebro. Av disse var kun nr. 2 valgmenighedens kandidat. Det følte hårdt, da skoledistriktets beboere for størstedelen ønskede en grundtvigsk mand som Hansens efterfølger. Da nr. 1 blev klar over stillingen, trak han sin ansøgning tilbage, og distriktets foræl-

dre indgav en adresse til biskoppen om, at nr. 2 måtte blive kaldet.

Det blev han imidlertid ikke. Den 8. november kan »Ribe Amtstd.« meddele, at biskoppen har kaldet lærer Påske til førstelærer fra 1. december.

Friskolelærer Kr. Kolding.

Harmen var meget stor, og tanken om at danne friskole opstod omgående. En av de virksomste i denne sag var Tobias Tobiasen i Borre, der havde en stor børneflokk. Allerede noget før har man dog været klar over stillingen, for allerede den 6. november blev der i Ål forsamlingshus holdt et møde, der besluttede at oprette en friskole og valgte en styrelse. Denne bestod av Karen Tobiasen, Borre, Marie Sørensen, Borre, viktuatliehandler Berthelsen Friis, Oxbøl, dyrlæge Niels Høj, Oxbøl (han blev først medlem av valgmenigheden kort efter), og gmd. Anton Lauridsen, Skjødstrup. Denne sidste blev ved et styrelsesmøde s. d. valgt til formand, og man vedtog foreløbig at holde skole i forsamlingshusets kirkestue.

Først derefter blev der skrevet i bladene om det. Jensinus Sørensen fra Borre skrev i »Varde Folkeblad« d. 16. novbr. en artikel, der opfordrede folk til at slutte sig til friskolen som protest mod myndighedernes optræden. Jeg tog den 4. decbr. i »Ribe Amtstid.« ordet imod at danne skole alene med protest som grundlag, men det var sikkert heller ikke styrelsens tanke. Jeg tog skarpt afstand fra tonen i J. S.'s artikel — åbenbart fordi jeg ikke var fortrolig med forholdene. Sagligt var vi åbenbart enige. Jensinus S. bar heldigvis ikke nag!

Meget hurtigt kom man i forbindelse med lærer Kristen Kolding i Elbæk. Han kunde dog først komme til 1. august 1916. Indtil da fik en ung lærer Sørensen, en gårdmandssøn fra Kjelst i Billum sogn, midlertidig ansættelse.

Den 18. januar 1916 valgte en generalforsamling lærer Kolding til lærer fra 1. august, man købte grund i Ål plantage og opførte en skolebygning med to klasseværelser og lærerbolig. Åbningsmødet blev holdt den 25. september.

Kr. Kolding er vestjyde, gårdmandssøn fra Velling, født 1880. Han havde en stor examen og havde været lærer på Vestbirk og Elbæk højskoler. Fru Marie Kolding var født Bruun. Hendes bror, lærer A. J. Buun i Tjæreborg skrev om deres barndomshjem i »Minder fra gamle grundtvigske hjem« 1927. Det var et lykkeligt valg for friskolen, og det blev til berigelse for valgmenigheden.

Love fik friskolen først — i Anton Lauridsens avfattelse — ved generalforsamlingen d. 22.2.1917, og det fremgår av dem, at man både drev børne- og efterskole.

Dette var Koldings initiativ. Han kunde vel ikke

let slippe arbejdet blandt voxne unge. Men efter skolen blev aldrig ret stor.

Til at begynde med var der ikke megen forståelse av friskoletanken, men det varede ikke længe, før skolen for disse jævne, vestjyske mennesker blev en åbenbaring av en helt ny verden, og det var naturligtvis Kolding og Maries fortjeneste. Kolding var en kundskabsrig mand og en udpræget fortæller, og Marie var ypperlig til at fortælle for småbørn. De mægtede virkelig at gøre skolen til et hjem for børnene, der omgikkes dem som nære venner av deres egne hjem. Forældrene følte sig ikke mindre hjemme. Koldings mangfoldige interesser og hans idealistiske indstilling tog de fleste om hjertet. Han var let at tale med — for han sa næsten det hele selv — og den åbenhed og renlivethed, der lyste ud av både ham og hende, skabte tillidsforhold. Han kom folk på nærmere hold end jeg kunde, og folk regnede i højere grad Koldings end os for deres egne. De kom tit og gerne rundt i hjemmene.

Der vågnede en medleven i skolens arbejde, som man aldrig havde kendt før, skolekredsens månedlige møder ejede en fællesskabsfølelse, der også kom menigheden til gode.

Da Niels Hansen engang var til stede i friskolen ved et havemøde, blev han så betaget, at han sagde, han fortrød — eller skammede sig over — jeg husker ikke udtrykket — at han havde været lærer i »statsskolen« og ikke i friskolen. Jeg var ikke helt stolt av denne udtalelse, der jo egentlig brød staven over hans egen lærergerning, og det var den for god til.

Økonomien var det lidt småt med. Allerede på generalforsamlingen 1917 blev det drøftet, at Kolding fik for lidt i løn, men mange trykkede sig ved at

betale mere. Da lagde Jensinus Sørensen en »plovmand« på bordet og sa, at den skulde Kolding ha i lønforhøjelse. »I ved alle, at jeg dårlig har råd til at betale de penge, så vil I være med, er det godt. Ellers betaler jeg pengene.« Naturligvis betalte de, og allerede i decbr. samme år vedtog man at betale ham yderligere 200 kr. i dyrtidstillæg. Alligevel var lønnen iflg. generalforsamlingens referat for 1918 kun 1500 kr. Kolding kunde ha fået væsentlig mere ved at gå ind i det kommunale skolevæsen, men det fristede ham aldrig.

Fra 1919 blev skolen treklasset, og Kolding antog en ung pige til hjælp ved undervisningen. Han gav hende kost og bolig, og kredsen 20 kr. i månedlig løn, Koldings løn kom fra 1920 op på 2800 kr., og dermed var han tilfreds. At ikke alle var indlevet i forståelse av friskoletanken viste sig ved et forslag om mellemskoleklasser i friskolen. Der var dog næppe stemning for det, og det bortfaldt, da Kolding erklærede, at det blev ikke med ham som lærer.

Efterskolen gik kun få år. Derefter havde Kolding unge piger boende, som han forberedte til seminarieoptagelse. Men skolens elevtal gik ned og det kneb med kredsens økonomi. I 1926 besluttede Kolding at rejse, og han blev lærer på St. Restrup husmandsskole.

Der havde været nært samarbejde mellem Kolding og mig. Jeg tænker dermed ikke så meget på, at jeg havde timer på efterskolen og senere underviste hans præparander i nogle fag, men mere på, at jeg fik ham med i arbejdet ude i sognet.

I vinteren 16 - 17 havde jeg møder med unge hver måned ude vestpå. Jacob Christensens unge søn Niels fra Grærup var min kontaktperson. Nu bad

jeg Kolding tage hverandet av disse møder, og det var vellykket. 1920 eller 21 følte de unge sig stærke nok til at danne en forening, og dermed ophørte vort regelmæssige arbejde.

I Østersogn var jeg formand for ungdomsforeningen og gjorde flittig brug av Kolding som taler. Da jeg i 1922 rejste fra kredsen, blev Kolding formand for foreningen.

SENERE TIDER.

Interregnum - Bukh - Olesen - Nielsen.

Hvorfor rejste vi i 1922 og Koldings få år efter? Svarede jeg: av økonomiske grunde, vilde det ikke være galt, men ikke udtømmende.

Vi var glade ved at være i Ål, og de økonomiske forhold trykkede os ikke. Der var tid til andet arbejde. Jeg kom efterhånden meget ud både i ungdomsforeninger og i K. S.-kredse. Jeg fik også en del bladarbejde ved »Ribe Amtstidende«. Det tjente jeg ganske vist ikke penge ved udover, at jeg fik en del bøger til anmeldelse — men arbejdet passede mig. Det har pint mange præster at få en del av deres løn som offer og accidenser. Det er, fordi der er for stor afstand mellem præsten og menigheden. I sognemenigheden var offeret avskaffet. Mig tiltalte det, at menigheden delte med præsten. Vi fik også adskilligt »offer« i form av levnedsmidler, slagtemad osv., til jul somme tider ret overvældende. Da jeg engang spurgte en mand, om han kunde sælge mig en tønde kartofler, svarede han spøgende: »I skal ikke købe kartofler. Sig fra prækestolen: præsten mangler kartofler, så kommer de nok.« Men når børnene voxede til, vilde det knibe.

Dertil kom, at jeg ikke havde nogen stærk tro til menighedens fremtid. Adskillige gange mødte

jeg den bemærkning: »Ja, når I rejser, så går jeg ud av valgmenigheden.« Det var ikke bare ukirkelige folk, der ræsonnerede sådan. Der var en kreds, som glædede sig ved det fællesskab, vi havde ved gudstjenesterne; men det var ikke ret mange, der principielt foretrak valgmenigheden. Da Schou rejste i 1917 blev jeg konstitueret i embedet i vakancen og jeg glædede mig over den store kirkegang i denne tid. Omkr. nytår 1918 fik jeg en adresse, underskrevet av en stor mængde folk fra sogne­menigheden, med opfordring til at søge det ledige embede. Jeg talte med valgmenighedens formand, Niels Smed, om det, og resultatet var, at jeg søgte embedet. Hvorledes menighedsrådet stod, ved jeg ikke. Biskoppen mente, det var en dårlig løsning, og det havde han utvivlsomt ret i. Jeg blev ikke indstillet. Den nye sognepræst, M. Engel Jensen, var missionsmand, men av en blødere støbning end Schou. Han og jeg kom godt ud av det sammen. Et sommermøde for gamle hvert år var vi fælles om, og ved genforeningsgudstjenesten 1920 og ved enkelte andre, særlige lejligheder slog vi os sammen.

Noget av det, der holdt mig tilbage fra at søge sognekald, var dette, at man skulde være præst for alle i sognet, også for dem, der ønskede en præst av en anden farve. Da blev det res. kapellani i Varde ledigt, da pastor Herskind rejste.

Sognekaldet i Varde havde været ledigt en tid før, og jeg havde — indkaldt av K. S. — gennem et halvt år holdt månedlige gudstjenester der inde. Nu opfordrede de mig til at søge embedet. Det skete, og jeg fik det. Her var to præster av forskellig retning til at betjene menigheden. Men hvad med Al? Vi drøftede det bl. a. på et menigheds­møde. Jeg fandt, den naturligste løsning vilde være, om man valgte

Kolding til præst. Jeg vilde ikke stille forslaget, for det var ubehageligt for Kolding, hvis det blev forkastet. Jeg gjorde opmærksom på, at det jo ikke var nødvendigt, det blev en teolog. Det vilde også ha sine fordele, om manden havde andet arbejde ved siden av præstegerningen, fx. kontorarbejde eller et håndværk. Paulus var teltmager. Der var nogen, der blev fornærmede. Jeg mente åbenbart, at en snedker eller skomager var god nok til dem. Til sidst bad man mig fortsat passe kredsen, til man kunde ordne sig på anden måde. Det gik jeg ind på.

Tanken om at blive præst var ikke fremmed for Kolding. Han var ikke pricipielt de frie kredsens mand. Privat sagde han til mig, at han tænkte, der i en sognemenighed var større muligheder for kontakt til alle sider. Så vidt jeg ved, har Kolding aldrig udtalt sig om det her omtalte forhold, men han må ha følt det som at blive vraget, da man ikke henvendte sig til ham ved min bortrejse. Den ordning, vi fik, var ikke god. Jeg havde gudstjeneste derude to gange om måneden, jeg havde konfirmander og kom til nogle møder — men den stadige forbindelse var borte, og jo mere arbejdet i Varde tog mig, des løsere blev forbindelsen med Ål.

Da Kolding rejste 1927 var Anton Lauridsen ikke mere formand for friskolen — hans børn var voxet til — men han var efterfulgt av Poul Tobiasen fra Billumvad. Koldings efterfølger blev Vammen Jensen. Han rejste dog igen kort efter nytår 1930. Der kom 30, der søgte stillingen. Ti av dem havde lærerexamen. Ingvar Bønløkke, der havde examen fra Skårup, blev valgt og tiltrådte til marts 1930.

Fra 1931 var Niels Hansen (Nielsen) fra Borre (»Godrum«) formand. At det ikke gik for fint med

økonomien fremgår av et forslag 1932 om at nedsætte lærerlønnen med 400 kr., skønt den allerede var nedsat med et lignende beløb, da Kolding rejste.

Heller ikke Bønløkkens tid blev lang. Han sagde op til august 1932, da han vilde på studenterkursus og siden studere teologi, hvad han også gennemførte. Han er nu sognepræst i Engum ved Vejle.

Forældrene havde været særdeles tilfreds både med Vammen og med Bønløkke, men ingen av dem kom til at betyde det for kredsen, som Kolding havde gjort. Børnetallet var der ikke noget i vejen med. Det var ca. 40, da Bønløkke rejste.

Imens havde forholdene i valgmenigheden ændret sig. Da jeg rejste til Varde og stadig skulde betjene Ål, havde det den vanskelighed, at en mand ikke må ha to præsteembeder, og en valgmenighed kan ikke opretholdes uden præst. Vi forhandlede med Jac. Appel, der var kirkeminister. Han sa til mig: »Skriv udførligt, hvorledes De tænker Dem sagen ordnet, og send Deres redegørelse — ikke ad tjenstlig vej, men — direkte til mig.« Det skete, og denne lidt ulovlige ordning gik naturligvis godt i Appels tid. Heller ikke P. Dahl gjorde indsigelse, men da Bruun-Rasmussen var blevet minister i decbr. 26, gik det galt. Skønt han privat beklagede det, syntes han ikke, han kunde lade forholdet bestå i længden, og underrettede os om det i løbet av 1927.

Styrelsen og jeg var i Askov til forhandling med valgmenighedens formand Jørgen Boesen og Appel, og resultatet blev, at Ål valgmenighed ikke just blev filial av Askov, men så at sige blev indlemmet i den, så Sven Fenger blev dens præst.*) Han skulde holde en månedlig gudstjeneste i Ål og bo derude

*) Anerkendelsen av Ål valgmenighed som selvstændig menighed tilbagetaget 15.2.1929. (Bispearkivet).

en månedstid om sommeren. Jeg fortsatte som før — Fenger og jeg skændtes om, hvem av os der var kapellan hos hvem — og læste også med konfirmanderne. Ordningen trådte i kraft engang i 1929.

Da forhandlingerne begyndte, var Niels Smed endnu formand, men i 1929 var han udtrådt av valgmenigheden og efterfulgt av Herman Jensen, Søhuse.

I 1931 blev jeg sognepræst i Varde, og menighedsrådet dær så gerne, at jeg blev løst fra forholdet til Ål, og jeg forstod selv, at det var nødvendigt.

Valgmenigheden kom imidlertid i forbindelse med Peder Bukh, tidligere forstander for Vejstrup højskole, der havde måttet give op.

Man foretog en ny tegning av bidrag til valgmenigheden, og det viste sig, at der kun kunde skaffes 16-1700 kr. årligt, og derav skulde jo en del anvendes til leje av kirken m. m. Man måtte derfor meddele Bukh, at da man kun kunde skaffe ham ca. 1200 kr. om året og bolig, måtte man trække sig tilbage. Men Bukh stod uden arbejde og havde lyst til gerningen, så han foretrak at modtage stillingen, og han fik den. Valgmenigheden blev genoprettet.

Den 14. februar 1932 blev Peder Bukh ordineret i Ål kirke av biskop Westergård. Provst A. C. Andersen var indbudt, men kunde på grund af sygdom ikke komme, men Fenger og jeg var der. Tillige medvirkede sognepræsten i Ål, Sv. Jacobsen og pastor Detlefsen fra Ådum. Der var en smuk fest i forsamlingshuset efter gudstjenesten. Det var en stor dag for menigheden.

Bukh fik en meget sølle bolig i den nuværende Nørregade og var vist noget trykket av de økonomiske forhold.

Da skete det, at friskolelærer Bønløkke sagde sin

stilling op, og man tilbød Bukh at blive lærer på friskolen tillige med præst for valgmenigheden. Han skulde bo på friskolen og holde en lærerinde. Bukh sagde ja, og det forbedrede hans forhold, da friskolen øgede hans løn med 1800 kr. om året. Men småt var det.

Det var en forsømt og misrøgtet menighed, Bukh overtog, men han var den rette mand. Den senere formand, N. Chr. Agersnap, udtrykte sig engang sådan, at med Bukh fik valgmenigheden en saltvandsindsprøjtning. Måske er det lidt stærke ord, men en fornyelse betød det, og Bukhs faste tro på valgmenighedens ret og mission kunde ikke undlade at gøre indtryk.

Her skal ikke gås i enkeltheder om de følgende tider, der ligger nutiden temmelig nær. Bukh blev på sin post indtil 1938, da han blev præst for valgmenigheden i Bering ved Århus. Da var Herman Jensen som formand avløst af Agersnap (1935).

Peder Bukh havde henledt opmærksomheden på friskolelærer Thorvald Olesen i V. Hæsing på Fyn, og han blev valgt til præst og lærer i Ål. Han og hans hustru, Helga, oplevede strenge tider under besættelsen, da skolen en tid lang var taget af tyskerne. Forholdene var hverken menigheden eller skolen gode. Derimod blev forholdet til sognemenigheden stadig venligere. Sv. Jacobsen var som sognepræst i 1936 blevet avløst af H. B. Gråbæk, der opfattedes som »nærmest« IM, men som nogle år efter sit komme lagde sig kraftigt ud med denne retning, så der var en del av hans menighed, der ikke vilde søge kirke hos ham, men kom til Olesens gudstjenester. Det var rart nok for denne, for kredsen av kirkegængere fra valgmenigheden var blevet lille.

Da Th. Olesen i 1949 blev sognepræst i Dybe-

Ramme, besluttede man efter lidt vaklen at fortsætte. Friskolens tilskud var med tiden blevet så betydeligt, at det nok kunde gå, og man fik en ny præst og lærer i høj- og friskolelærer Chr. V. Nielsen fra Vestbirk. (1950). Agersnap var da (1944) efterfulgt av kæmner Anders Jørgensen som formand.

I Niensens tid udviklede forholdene mellem de to menigheder i sognet sig således, at præsterne — fra 54 var Riger Kusk sognepræst — var hinandens medhjælpere og lejlighedsvis vikarierede for hinanden. Men Nielsen følte sig trykket av den ringe tilslutning til valgmenigheden.

I 1955 og 57 var loven om menighedsråd av 1922 blevet ændret, så det berørte valgmenigheden stærkt. Lovens § 4, 4. stk. fastslår, at medlemmerne av en valgmenighed ikke har hverken valgret eller valgbarhed til menighedsrådet, hvis de ikke betaler fuld kirkeskat. Det var der naturligvis ingen, der drømte om at gøre. Det vilde jo betyde dobbelt kirkeskat. Anders Jørgensen ønskede imidlertid ikke at frasige sig indflydelse på sognemenighedens forhold, og med den begrundelse forlod han og en del andre valgmenigheden. En tid var så Bertelsen Friis og derefter N. Chr. Agersnap formand.

Med friskolen stod det heller ikke bedre til. Der var kommet stærk fart i centraliseringsbestræbelserne ved den nye skolelov, og også Ål kommune vilde gøre Oxbøl skole til centralskole. Centraliseringstanken og måske andre forhold virkede på folk, og friskolens elevtal dalede.

Da Chr. V. Nielsen i 1959 blev sognepræst i Lading, havde man ikke kræfter til at fortsætte. Friskolen gav først op, og dermed var i virkeligheden

valgmenighedens skæbne beseglet. De var for få.

For valgmenighedens folk følte det tungt. »Behøver vi at tælle?« spurgte en mand lidt irriteret. Det er jo så rigtigt, når der tales om de åndelige værdier. »Er vi tusind, er vi to, kom, bekend med os vor tro«, synger vi. Men det er en uimodsigelig kendsgerning, at en kreds kan være for lille til at kunne sørge for betjening med en præst for sig selv. Der var — som før nævnt — i 1959 et lille ordskifte om valgmenigheden i »Friskolens Tidende« mellem P. Bukh og mig, men det er vist utvivlsomt, at det var protesten mod Schou, der i sin tid skabte det forholdsvis store tal. Og mange av de gode og ærlige folk, der fra først av havde været med i kredsen, blev trofast i den, selv om de slet ikke var virkelige valgmenighedsfolk. Men det slægtled lå nu for den største del under mulde.

Alligevel må man hævde, at kredsen har haft sin historiske ret og gjort en betydningsfuld gerning. Først og fremmest har den været til velsignelse for mange ved at samle dem om kirken og gøre den kær for dem i en tid, da den var ved at blive dem fremmed. Men desuden havde den sat sit præg på hele sognets åndelige liv. Nu var dens dage forbi.

Tabet av friskolen anser jeg for ubodeligt. Det er vist ikke muligt, at nogen offentlig skole — mindst da en centralskole — vil kunne skabe den ansvarsfølelse i forældre kredsen og den fællesskabsfølelse ved samling om skolen, som er så såre værdifuld.

1959 var et sorgens år i Ål sogns historie.

Hjemmel og henvisninger.

1) Povl Bjerger: »En tids- og familie-skildring fra Vester-Jylland«. 1883.- Morten Raunkjær: »Minder fra hjemmet på Raunkjær«. - I »Minder fra gamle grundtvigske hjem« Bd. V. 1925. Mads Christensen, Stauning: »Da højskolen kom til

Vestjylland«. I »Jul i Vestjylland«, 1946. Jørgen Banke: »Oplevelser og overvejelser«. I. 1944. II. 1946.

2) I »Ribe Stifts Årbog« 1936: »Af en gammel Provsts Erindringer. Præsten Jens Nicolaj Schou i Ål«. Av E. K. Thyssen. 16 sider. Schous svage sider fremdrages stærkt. Ellers pålidelig. I »Ribe Stifts Årbog« 1937: »Præsten J. N. Schou. Et Nærbillede« av frk. Inger Westring, København, og provst B. Nielsen, forhen i Nordby på Fanø. 8 sider. - Helt i helgenlegendens ånd. I et kønt brev fra Schou er et grimt angreb på valgmenighedens præster udeladt. I Emil Steenvinkel: »Hjemliv og Trosliv« IX. 1943: »Præsten Jens Nicolaj Schou. Minder samlede af C. Varming.« 96 sider. - Nærmest en udbygning av frk. Westring og provst Nielsens art. med tilføjelse av indhentede breve mest fra venner, ikke fra modstandere. Fremstillingen skæmmes av alvorlige positive fejl. A. C. Andersen: »Hvordan var han egentlig?« (Om Morten Larsen) I. 1944. Heri kapitlet: »Sendelse til Ål valgmenighed«. 13 sider. Samme i bogen »Stromateis«, avsnittet »Nødvendig korrektur. Med et Tillæg« (78 sider) - nemlig til provst Varmings bog. Schou må gerne vaskes hvid, men ikke ved at man uretfærdigt sværter hans modstandere. Nogle fejl hos Varming rettes. Prof. dr. teol. P. G. Lindhardt: »En præstetype«. Kronik om pastor Schou i »Jyllandsposten« d. 17.3.1957. - Edv. Eller: »En embedsskrivelse«. »Vestkysten« d. 9.12.1960.

Alle embedsskrivelser, der her er refereret eller citeret, findes - når intet andet er nævnet - i provstearkivet for Øster og Vester Horne herred, nu i Landsarkivet i Viborg.

Forhandlingsprotokollerne både for valgmenighedens og friskolens styrelser er stadig brugt som kilder og til vejledning.

Avsnittet om Niels Hansen har i noget ændret og noget kortere form har været trykt i »Mågen« 1960.

